

Marek TOMCZYK*

*Wyższe Seminarium Duchowne Zakonu Paulinów

Od osobowości do świętości

Wstęp

Wspominając śp. Profesor Zenomenę PŁUZEK, chciałbym przypomnieć najważniejsze wątki religijne i duchowe, które rozwijała w swoich pracach naukowych¹. W swojej spuściźnie Pani Profesor zostawiła nam wiele cennych inspiracji i sugestii dotyczących związków życia duchowego i rozwoju osobowości. Jedną z Jej dewiz życiowych było stwierdzenie: „uprawiać taką psychologię, na fundamencie której będzie możliwość budowania głębokiego życia wewnętrznego”.

Panią prof. PŁUZEK interesował człowiek jako istota religijna. W swoich poszukiwaniach inspirowała się wielkimi posta-

¹ Poniższy tekst został zaprezentowany podczas Konferencji dla uczczenia pamięci profesor Zenomeny Płużek w dziesiątą rocznicę śmierci pt. „Konteksty rozwoju osobowości” (Akademia Ignatianum w Krakowie, 18–19 maja 2015 r.). O. Marek Tomczyk SSPPE jest psychologiem i teologiem. Psychoterapeuta ISTDP. W Wyższym Seminarium Duchownym Zakonu Paulinów i Wyższym Seminarium Duchownym Diecezji Kaliskiej prowadzi wykłady z psychologii pastoralnej. Wykładowca Psychologii wartości UKSW. Ukończył Papieską Akademię Teologiczną w Krakowie. Jest absolwentem psychologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Doktoryzował się na Uniwersytecie Marii Curie Skłodowskiej w Lublinie. Był stypendystą Uniwersytetu we Fryburgu w Szwajcarii. Jest m.in. autorem artykułu: Tomczyk, *Curriculum vitae* śp. prof. dr hab. Zenomeny Płużek.

ciami świętych, takich jak: św. BENEDYKT, św. JAN OD KRZYŻA, św. IGNACY LOYOLA, św. TERESA BENEDYKTA (Edyta STEIN), św. MATKA TERESA Z KALKUTY czy mnich-eremita Tomasz MERTON. Wielokrotnie zajmowała się psychologiczną analizą doświadczenia religijnego², mistycznego³, rolą uczuć wyższych w życiu ludzkim⁴, miłosierdziem wobec innych⁵, godnością człowieka⁶, kryzysem religijnym⁷.

Gdybyśmy zadali komuś nagle pytanie: „Kim Pan/Pani jest?”, uzyskalibyśmy wiele odpowiedzi. Zazwyczaj odpowiedzi można byłoby uszeregować w następującej kolejności: imię, nazwisko, płeć, narodowość, zawód, status społeczny, wyznanie, rasa, prestiż, sukcesy. Kolejność ta odpowiada sile poszczególnych przekonań, stanowiących psychiczne *continuum* sięgające od powierzchni osobowości aż do głębi duszy⁸.

Według prof. PŁUŻEK wybieramy to, co jest nam najbliższe. Ostatecznie wybór potwierdza, kim jestem. „Na jakie walory kieruje swoją uważność? Ku czemu ukierunkowana jest predylekcja? Jakie wartości są najważniejsze?”

1. Pojęcie osoby w ujęciu prof. Z. Płużek

Profesor Zenomena PŁUŻEK uważała, że „nie ma osobowości bez osoby. Najpierw jest osoba”. Aby ukazać wielkość i godność osoby ludzkiej, odwoływała się do Księgi Psalmów, szczególnie do Psalmu 8:

Gdy patrzę na Twe niebo, dzieło Twych palców,
księżyc i gwiazdy, któreś Ty utwierdził:
czym jest człowiek, że o nim pamiętasz,
i czym — syn człowieczy, że się nim zajmujesz?
Uczyniłeś go niewiele mniejszym od istot niebieskich,

² Por. PŁUŻEK, Bóg i człowiek w doświadczeniu religijnym.

³ Por. PŁUŻEK, Psychologiczna analiza doświadczenia mistycznego.

⁴ Por. PŁUŻEK, Rola uczuć wyższych w życiu człowieka.

⁵ Por. PŁUŻEK, Miłosierdzie w postawie ludzkiej.

⁶ Por. PŁUŻEK, *Psychologia pastoralna*.

⁷ Por. JACYNIAK & PŁUŻEK, *Świat ludzkich kryzysów*.

⁸ Por. SELIGMAN, *Co możesz zmienić, a czego nie możesz*, s. 357.

chwałą i czią go uwieńczyłeś.
Obdarzyłeś go władzą nad dziełami rąk Twoich;
złożyłeś wszystko pod jego stopy⁹.

Pani Profesor często zadawała sobie i studentom pytania: „Kim jest człowiek? Jaki jest sens życia? Jakie wartości są najważniejsze? Co jest w człowieku takiego, że Bóg otoczył go czią i chwałą?”.

W jej opinii bardzo cennym tekstem w odkrywaniu fenomenu osoby były słowa JANA PAWŁA II wygłoszone w 1978 r.:

Człowiek jest istotą poszukującą. Całe dzieje o tym świadczą. I życie każdego o tym świadczy. Wśród tych wszystkich dziezdzin, w których człowiek ujawnia się jako istota poszukująca — jest jednym z najgłębszych. Najgłębiej sięgająca w sedno człowieczeństwa. Człowiek jest istotą szukającą Boga¹⁰.

Pani Profesor odwoływała się także do tekstu JANA PAWŁA II o duchowości św. JANA OD KRZYŻA.

Święty Jan od Krzyża wskazuje na życie nadprzyrodzone, które będąc prawdziwym życiem duszy, posiada jednak właściwą odrębność od kręgu psychiki. Św. Jan od Krzyża nieustannie stawia nas wobec konieczności stwierdzenia, jak dalece przeżycia te i doświadczenia przerastają właściwą miarę człowieka, jak w pewnym znaczeniu rozsadzają przyrodzony rytm jego psychiki i jak wobec tego nie da się przyczynowo sprowadzić do jej sił i uzdolnień, ale domagają się jakieś innej sfery, innego podłoża, które niemniej będąc podmiotowe, są również ponadpsychologiczne, ponadnaturalne. Wprawdzie we wszystkich opisanych przez św. Jana od Krzyża przejawach życia nadprzyrodzonego cały człowiek bierze intensywny udział, zwłaszcza jego wnętrze, ale w ostatecznej analizie okazuje się, że wszystkie władze i sprawności ludzkiego wnętrza pracują tutaj nie o sile własnej dynamiki, że źródło działań znajduje się poza nim, znajduje się po prostu u Boga¹¹.

⁹ Ps 8: 4–7; cyt. za *Biblia Tysiąclecia*.

¹⁰ Katecheza środowa wygłoszona na audiencji ogólnej, Watykan 27 grudnia 1978.

¹¹ JAN PAWEŁ II, *O świętych Karmelu*, s. 50–51. Por. też WOJTYŁA, O humanizmie św. Jana od Krzyża.

Powyższe cytaty sugerują, że Pani Profesor inspirowała się wizją człowieka przedstawioną przez JANA PAWŁA II. W osobie bowiem zawiera się element materialny oraz duchowy. Można powiedzieć, że człowiek to *compositum* ciała i ducha.

W swoich rozważaniach nawiązywała również do ks. Józefa TISCHNERA:

[...] o człowieku nie można powiedzieć, że jest. Człowiek staje się, rozwija się, aby stał się osobowością. Im bardziej człowiek jest osobowością, tym bardziej jest człowiekiem¹².

2. Pojęcie osobowości i jej rozwój według prof. Z. Płużek

„Osobowość” według prof. PŁUŻEK jest pojęciem używanym w różnych naukach, takich jak: psychologia, filozofia, teologia. Jednoznaczne ustalenie zakresu pojęcia osobowości jest niemożliwe do ustalenia w zakresie jednej dyscypliny naukowej. Na różnorodność sposobów interpretacji pojęć „osoba” i „osobowość” składają się bowiem odmienne ujęcia teoretyczne porządkujące prawa rządzące rozwojem, poznaniem i rozumieniem człowieka¹³. Prof. PŁUŻEK uwzględniała zawsze wielopoziomowość procesów zachodzących w człowieku.

Uważała osobowość za poznawalną tylko w pewnym, choć może dużym stopniu. Pasjonowała się takimi teoriami, które odpowiadały jej osobistemu przekonaniu o granicach poznawalności człowieka, posiadającego przebogatą sferę psychiczną i tajemniczą sferę duchową. Stąd też światopoglądowe przekonania teoretyków osobowości nie były dla niej obojętne¹⁴.

Odwoływała się także do tych koncepcji, w których ważne miejsce w kształtowaniu osobowości dojrzałej zajmowała religia. Dla człowieka dojrzałego musi ona stanowić wartość najważniejszą.

Prof. Płużek pojmowała człowieka jako istotę dynamiczną¹⁵. Odwoływała się do wybitnych psychologów (JUNG, HORNEY, ALLPORT,

¹² TISCHNER, *Jak żyć?*, s. 9.

¹³ Por. PŁUŻEK, *Rozwój jest procesem stawania się*.

¹⁴ Por. OLEŚ, *Psychologia osobowości według Profesor Zenomeny Płużek*, s. 29.

¹⁵ PŁUŻEK, *Perspektywy przemiany osobowości na przełomie tysiąclecia w psychologii analitycznej C. G. Junga*.

MASŁOW, MURREY, ROGERS, FROMM), którzy podkreślali, że człowiek całe życie rozwija się, poszerza swoją osobowość, dąży do dojrzałości i doskonałości. Na tej drodze ciągle się czegoś uczymy. Mamy bogactwo nowych doświadczeń. Korzystamy także z osiągnięć innych. Rozwój osobowości jest osobistym przeżyciem każdego człowieka. Ponadto proces rozwoju angażuje wszystkie wewnętrzne siły człowieka i jest trudem, który każdy podejmuje w swoim imieniu i jest za ten rozwój odpowiedzialny.

Prof. PŁUŻEK ceniła C. G. JUNGA, który uważał, że

osobowość jest najwyższym urzeczywistnieniem wrodzonych właściwości określonej żyjącej istoty. Jest dziełem najwyższej życiowej odwagi. Ponadto rozwój osobowości jest niekończącym się procesem przemian, wymagającym wiele trosk i starań¹⁶.

Ponadto JUNG przywiązywał dużą uwagę do zagadnień religijnych w rozwoju osobowości¹⁷.

Inspiracją dla Pani Profesor były także poglądy E. FROMMA, który zwracał uwagę na zdolność człowieka do przekraczania swego istnienia. Człowiek bowiem nie jest zadowolony ze swojej pasywności i bierności. Istota ludzka ma możliwość przekraczania siebie, ponieważ ma wrodzoną potencjalność. FROMM stwierdza, że rozwoju każdego człowieka nie determinują wcześniejsze wydarzenia z jego życia, ale je ukierunkowują. Znaczy to tyle, iż nic, co się wcześniej zdarzyło, nie determinuje człowieka w sposób konieczny. Oczywiście rodzice i środowisko wywierali pierwszy i najważniejszy wpływ na osobę, ale jednocześnie należy postawić pytanie:

Co ja zrobiłem takiego, aby tym wpływom całkowicie nie ulec? Czy byłem tylko podatną grudą wosku? Ważniejsze jest zatem pytanie, kim ja jestem, aniżeli co spowodowało, że takim jestem?¹⁸.

¹⁶ PŁUŻEK, *Proces twórczego kształtowania osobowości*, s. 27–29.

¹⁷ Por. JUNG, *Modern man in search of a soul*, s. 197.

¹⁸ FROMM, *O sztuce słuchania*, s. 50.

Ważną rolę w badaniach naukowych Pani Profesor pełnił także G. W. ALLPORT, który uważał, że

osobowość jest nie tyle skończonym produktem, ile procesem w toku. Ma ona pewne cechy stałe, to jednak wciąż podlega zmianom¹⁹.

W proponowanej koncepcji osobowości zwraca uwagę fakt, że człowiek musi dokonać wyboru. Coś w życiu musi być najważniejsze. Człowiek dojrzały za nadrzędną wybiera wartość duchową – „wartość gorącą” według prof. PŁUZEK. Ponadto trzeba w coś w życiu się zaangażować. Należy wybrać jakąś sferę życia i ją eksplorować. To dzięki religijnemu patrzeniu na życie ludzie są w stanie uformować i zachować dojrzałą, dobrze zintegrowaną strukturę osobowości.

Prof. PŁUZEK ceniła koncepcje osobowości, które ujmowały człowieka jako istotę ukierunkowaną na transcendencję. Stąd bliskie jej były poglądy, jakie prezentował Luigi M. RULLA SJ (Pontificia Università Gregoriana di Roma). Według RULLI „autotranscendencja jest dokonaniem (*achievement*) świadomej intencjonalności”²⁰. Punktem odniesienia są obiektywne wartości niezależne od działającego podmiotu. Wartości autotranscendentne implikują zaangażowanie osoby jako osoby wolnej i odpowiedzialnej oraz dotyczą relacji z Absolutem. Żyjąc tymi wartościami, człowiek realizuje własną autotranscendencję, czyli wychodzi z własnego ja po to, by się realizować.

Według prof. PŁUZEK w człowieku na przestrzeni życia rozwija się sfera biologiczna, psychologiczna i duchowa. Te trzy wymiary ciągle mają szansę na rozwój. Osobowość to potencjalność. Pani Profesor wielokrotnie powtarzała, że człowiek reaguje całą osobowością oraz że osobowość nie śpi, cały czas następuje rozwój.

3. Model poszukiwania własnej drogi do świętości

Powyższe przemyślenia oraz własne doświadczenia duchowe prof. PŁUZEK zaowocowały przynagleniem do organizowania rekolekcji i zjazdów, których przewodnie motto brzmiało: *Droga do świętości*.

¹⁹ ALLPORT, *Osobowość i religia*, s. 22.

²⁰ POR. RULLA, RIDICK & IMODA, *Anthropology of the Christian vocation*, s. 135.

Podczas spotkań z absolwentami KUL w latach 2002–2004 w Kaliszu i Warszawie powstała idea wspólnych wyjazdów na 3–4 dni. Spotkania miały się odbywać w górach, w miejscach zanurzonych w pięknie przyrody. Celem tych spotkań miało być poszukiwanie osobistej drogi do świętości, przebywanie razem i – jak mówiła Pani Profesor – *feeling of together*. Każdy dzień miał być starannie zaplanowany i posiadać swój specyficzny program. A każdy z uczestników miał dokonać refleksji nad sobą i odpowiedzieć na kilka pytań na podstawie „retrospektywnej analizy siebie”. Prof. PŁUZEK pogłębiała analizę biografii człowieka, wychodząc z założenia, że osobowość jest odzwierciedleniem historii życia.

W tej metodzie chodziło o próbę odpowiedzi na pytania: „Jaki byłem dotąd? Jak się stawałem sobą?”. Celem było prześledzenie dotychczasowego rozwoju człowieka. W przeszłości były dobre i trudne doświadczenia, które kształtowały osobę. Chodziło o to, aby nie tylko poznać siebie i swoje charakterystyczne cechy, ale także odpowiedzieć na pytania: „W wyniku czego one zaistniały i co z tą informacją mogę zrobić dzisiaj?”.

Prof. PŁUZEK sugerowała, że jest grupa ludzi tzw. retrospektywnych, tj. tkwiących w przeszłości. Stąd na początku tej refleksji nad sobą należało uwzględnić i odszukać:

- kilka najważniejszych pozytywnych i negatywnych faktów ze swego życia,
- odszukać najważniejsze spotkane osoby, które pozostawiły ślad w naszym życiu,
- opisać trzy osoby, którym uczyniłem coś dobrego,
- opisać trzy osoby, które mają prawo mieć do mnie żal,
- opisać znaczące wydarzenia i doświadczenia religijne,
- odkryć, co spowodowało odrzucenie wartości moralnych i religijnych.

Należało także opisać i pokazać historię własnej duchowości; opisać własną drogę nawróceń i kryzysów religijnych.

W kolejnym punkcie uczestnicy musieli spróbować odpowiedzieć na pytanie: „Jaki jestem dzisiaj?”. Na to, jaki jestem dzisiaj, wpłynęło wiele osób, doświadczeń, przeżyć, spotkań, wydarzeń. Najważniejszym punktem było zastosowanie metody „prospektywnej analizy siebie”.

W tym celu każda z osób miała przygotować wzorce i sylwetki ulubionych świętych oraz przedstawić i zaprezentować wzorce osób żyjących niegdyś lub dzisiaj. Należało uczynić to w sposób atrakcyjny dla słuchaczy. Wszyscy uczestnicy mieli zapoznać się z życiem i działalnością np.: św. MATKI TERESY z KALKUTY, Edyty STEIN (św. TERESY BENEDYKTY), św. BRATA ALBERTA, Thomasa MERTONA, Jacques’a MARITAINA.

Podczas prezentacji wielkich świętych lub innych wspaniałych postaci każdy robił notatki dotyczące wybranych cech charakterystycznych dla tych osobowości, które uważał za istotne (na zielonej kartce — informacje, z którymi dzielił się z innymi uczestnikami spotkania, a na czerwonej kartce te, które zachowywał tylko dla siebie).

Kolejnym etapem spotkania miała być próba odpowiedzi na pytania: „Co się we mnie zmieniło w wyniku doświadczonych wydarzeń oraz spotkanych osób? Jakim chciałbym być? Co chcę zmienić? Dokąd zmierzam? Jakie cele preferuję i wybieram? Jakie mam plany na przyszłość? Jakie wartości wybieram i preferuję?”.

Według prof. PŁUŻEK należało nie tylko wybrać wartości, ale także zaangażować się w ich realizację. Stąd pytanie: „Jakie wartości religijne wybieram?”. Pani Profesor uważała, że „religia nie jest przeciwnikiem, a wartości religijne poszerzają horyzont”.

Celem spotkania było wypracowanie refleksji kierowanej lub ukierunkowanej. Ponadto każdy z uczestników musiał odpowiedzieć sobie na pytania: „Czego nauczyłem się od wielkich osobowości? Jakie podejmuję decyzje? Co odtąd mogę uczynić dla siebie i innych? Jakiej misji, zadaniu chciałbym się poświęcić? Co ja z tego wszystkiego wnoszę osobiście do swojego życia?”. Ponadto każdy miał okazję

podzielić się osobistą refleksją dotyczącą tego wspólnie spędzonego czasu.

Na zakończenie spotkania przewidziana była modlitwa o cierpliwość oraz prośba o siły w realizowaniu trudnej drogi własnego rozwoju w kierunku świętości. To był ważny aspekt spotkania, ponieważ według prof. PŁUZEK wybiera się przeciw trud.

Zakończenie

Dzieło prof. Zenomeny PŁUZEK powinno być ocalone od zapomnienia. Wśród wielu walorów naukowych oraz wielkiej kompetencji należy również uwzględnić to, iż Pani Profesor była osobą głęboko wierzącą.

Pani Profesor uważała, że „pewne cechy osobowości nie potrzebują tabletek, ale potrzebują rozwoju”. Wśród wielu jej powiedzeń i sentencji można także odnaleźć stwierdzenia: „Człowiek jest zdolny do decyzji, które budzą niepokój”. „Osobowość silna wytwarza się w walce”. „Nie tylko leczenie jest ważne, ale także wydobywanie mocy z człowieka”. „Patrzac na siebie – siebie tworzę”.

Literatura

- ALLPORT, G.W., *Osobowość i religia*, [przeł.] H. BARTOSZEWICZ, A. BARTKOWICZ & I. WYRZYKOWSKA, Warszawa : Instytut Wydawniczy Pax, 1988.
- FROMM, E., *O sztuce słuchania: terapeutyczne aspekty psychoanalizy*, [przeł.] R. SACIUK, Warszawa, Wrocław : Wydawnictwo Naukowe PWN, 1999.
- JACYNIAK, A. & Z. PŁUZEK, *Świat ludzkich kryzysów*, Kraków : Wydawnictwo WAM, 1996.
- JAN PAWEŁ II, *O świętych Karmelu*, [red.] C. GIL, Kraków : Wydawnictwo Karmelitów Bosych, 1986.
- JUNG, C.G., *Modern man in search of a soul*, [przeł.] W.S. DELL & C.F. BAYNES, London : Kegan Paul, Trench, Trübner & Co. Ltd, 1941.

- OLEŚ, P., Psychologia osobowości według Profesor Zenomeny Płużek, [w:] [red.] S. STEUDEN & P. OLEŚ, Lublin : Wydawnictwo KUL, 2007, s. 25–34.
- PŁUŻEK, Z., Bóg i człowiek w doświadczeniu religijnym, [w:] *Bóg i człowiek w doświadczeniu religijnym*, [red.] W. SŁOMKA, Lublin : Towarzystwo Naukowe KUL, 1986, s. 255–264.
- PŁUŻEK, Z., Miłosierdzie w postawie ludzkiej w interpretacji psychologicznej, [w:] *Miłosierdzie w postawie ludzkiej*, [red.] W. SŁOMKA, (Seria: *Homo meditans*, t. 5), Lublin : Towarzystwo Naukowe KUL, 1989, s. 249–254.
- PŁUŻEK, Z., Perspektywy przemiany osobowości na przełomie tysiąclecia w psychologii analitycznej C. G. Junga, 2001 (nieopublikowany wykład wygłoszony na Sympozjum pt. „Perspektywy psychologii personalistycznej”, UKSW, Warszawa).
- PŁUŻEK, Z., *Proces twórczego kształtowania osobowości w świetle teorii C. G. Junga*, Lublin : Towarzystwo Naukowe KUL, 2001.
- PŁUŻEK, Z., *Psychologia pastoralna*, Kraków : Instytut Teologiczny Księży Misjonarzy, 2002.
- PŁUŻEK, Z., Psychologiczna analiza doświadczenia mistycznego, [w:] *Mistyka w życiu człowieka*, [red.] W. SŁOMKA, Lublin : Redakcja Wydawnictw KUL, 1980, s. 93–109.
- PŁUŻEK, Z., Rola uczuć wyższych w życiu człowieka, [w:] *Świat ludzkich uczuć*, [red.] W. SZEWCZYK, Tarnów : Biblos, 1997, s. 33–44.
- PŁUŻEK, Z., Rozwój jest procesem stawania się. Wprowadzenie do problematyki rozwoju osobowości, [w:] *Jak sobie z tym poradzić. Dla rodziców, nauczycieli, katechetów, wychowawców*, [red.] W. SZEWCZYK, Tarnów : Biblos, 1994, s. 13–26.
- RULLA, L.M., J. RIDICK & P. IMODA, *Anthropology of the Christian vocation. Vol. 2 Existential confirmation*, Rome : Gregorian University Press, 1989.
- SELIGMAN, M.E.P., *Co możesz zmienić, a czego nie możesz (ucząc się akceptować siebie). Poradnik skutecznego samodoskonalenia*, [przeł.] A. JANKOWSKI, Poznań : Media Rodzina, 1995.

- TISCHNER, J., *Jak żyć?*, Wrocław : TUM Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej, 1988.
- TOMCZYK, M., *Curriculum vitae* śp. prof. dr hab. Zenomeny Płużek, *Studia Psychologica* 6 (2006), s. 7–12.
- WOJTYŁA, K., O humanizmie św. Jana od Krzyża, [w:] *Aby Chrystus się nami posługiwał*, Kraków : Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, 1979, s. 390–399.